

УДК 82.0

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОЇ КАЗКИ

В умовах технологізації сучасного суспільства відбувається віддалення традиційної культури від своїх коренів і витоків народної культури, а це призводить до того, що нація і етноси, які є його складовими з часом починають втрачати свою ідентичність. Тому збереження і вивчення фольклорної творчості – це збереження самого народу і його культурних цінностей.

Українська література – безцінне джерело національної культури, пов'язане з нею нерозривним узами, що накопичило всередині себе багато різноманітних багатств і, насамперед, зі скарбниці усної народної творчості, в якому одне із значних місць посідає казка. Вона не знає над собою влади часу, і кожне нове покоління людей приймає її з особливим інтересом.

Феномен казки відіграє велику роль у системі людської культури, казка залишається одним з найбільш таємничих і не пояснених продуктів суспільної свідомості. Казка це специфічно закодований звід знань про світ і правил існування в цьому світі людини. Цей звід знань, одягнений у форму сакральних образних кодів, століттями формувався в народній свідомості й артикулювати і узагальнювався мудрецами. Казка є альтернативним способом зберігання сакрального знання стосовно до великих зводів священних текстів. Тож звернення до дослідження жанру, проблематики, художніх особливостей казки залишається і до сьогодні одним із найактуальніших.

У світовій науці казковий текст неодноразово виступав об'єктом докладних студій структурного, історико-генетичного, лексичного, синтаксичного, стилістичного та культурологічного характеру. На ґрунті дослідження казкового епосу сформувалися провідні фольклористично-літературознавчі школи (міфологічна, компаративістична, антропологічна). В літературознавстві казка стала предметом дослідження таких науковців: І.

Лупанової, Л. Брауде, Л. Дерези, Ю. Ярмиша, І. Токмакової, М. Липовецького, О. Горбонос та ін.

До окреслення національної своєрідності жанру зверталися Р. Лютц, В. Пропп, Л. Барага). Жанрову систему національного фольклору у своїх студіях розглядали О. Бріцина, Л. Дунаєвська, І. Денисюк, В. Сокол, В. Давидюк.

Метою даної статті є вивчення жанрових особливостей авторської казки.

Авторська казка впродовж двох століть продовжує залишатися популярним і затребуваним жанром, активно функціонуючим не тільки в сфері дитячої літератури, а й в рамках літератури для дорослого читача. Разом з тим сьогодні вона переживає глибокі зміни: на казку істотно впливає трансформація жанрової парадигми новітньої літератури, загальний сплеск інтересу до незвичайного, передусім пов'язаний з поширенням філософії та естетики постмодернізму, розквіт в останні десятиліття фантастики (особливо фентезі), взаємодія красного письменства з іншими видами мистецтва (насамперед кінематографом), комп'ютерними технологіями та іншими реаліями сучасної технічної ери. Навіть за рамками казкового жанру спостерігається стійка тенденція до відтворення і різноманітнішому переосмисленню казкових образів і мотивів сучасним міфологічним, сатиричним, фантастичним, утопічним і т.п. оповіданням.

На думку багатьох дослідників (М. Н. Липовецького, Т. Г. Леонової, М. М. Мещерякової, В. А. Бегака), авторська (чи літературна) казка абсолютно унікальне видове утворення. Спираючись на найдавніші архетипи, авторська казка орієнтована не тільки на жанри народної казки, а й на асиміляцію елементів попередньої культурної традиції (літературні казки попередників і «класиків» жанру – Г. Х. Андерсена, О. С. Пушкіна та ін.). У ній також використовуються ідейні принципи і сюжетнокомпозиційні моделі повісті, філософського роману, утопії, притчі, байки та інших літературних жанрів.

Як стверджує М. Н. Ліповецький, «в цілому художні світи літературних казок завжди формуються в результаті взаємодії чарівно-казкової жанрової пам'яті з моделями світу, властивими «новим» жанрам» [1, с. 23].

Особливу роль у формуванні літературної казки зіграла чарівна фольклорна казка. За визначенням Л. В. Овчиннікової, літературна казка – багатожанровий вид літератури, що реалізовується в нескінченному різноманітті творів різних авторів. У кожному з жанрових типів літературної казки своя домінанта (гармонійний світообраз, пригода, виховний аспект) [2, с. 43].

Літературна казка є вільною у суміщенні міфологічних елементів, традицій фольклорних казок, а також легенд, переказів тощо, оскільки автори нового часу мають можливість творчо спиратися на всі досягнення вітчизняної та світової культури.

Різні дослідники виділяють різні ознаки в жанрі літературної казки. Літературна казка може бути заснована на фольклорних, міфологічних, епічних джерелах. Вона може бути витвором уяви письменника і будь-якому випадку підпорядкована його волі. Чудеса і чарівництво допомагають вибудувати у казці сюжет, охарактеризувати персонажів, втілити їх ідеї та мрії.

Л. В. Овчиннікова класифікує літературні казки на фольклорно-літературні (Б. Шергін, С. Писахов і письменницькі перекази-переробки відомих народних казок О. Толстого, А. Платонова, Є. Шварца) і індивідуально-авторські казки (А. Волков, Ю. Олеша, К. Чуковський, М. Носов, Л. Керролл, А. Мілн, Дж. Баррі). Кожен казковий жанр відрізняється своєрідністю художнього вимислу і оповідної форми, оригінальний за походженням, характеризується особливими, тільки йому притаманними типами героїв і самостійним колом сюжетів.

У літературі, як і в фольклорі, казки розрізняються за тематикою (казки про тварин, чарівні, побутові), за пафосом (героїчні, ліричні, гумористичні, сатиричні, філософські, психологічні), за близькістю до інших літературних

жанрів (казки-новели, казки-повісті, казки-притчі, казки-п'єси, казки-пародії, науково-фантастичні казки, казки абсурду).

Літературна казка далека від фольклорного першоджерела. Оригінальна літературна казка – абсолютно самостійний твір з неповторним художнім світом, оригінальної естетичної концепцією. Це твір, який не тільки в сюжетному (композиційному) відношенні нічим не повторює фольклорну казку, але навіть черпає образний матеріал з літературних чи інших фольклорних джерел»[2].

Простежуючи історію розвитку літературної казки, як правило, зазначають, що фольклорна казка входить у літературну повість Давньої Русі, а в Європі оживає в жанрі середньовічного лицарського роману. XVIII століття знайомить читача з авторськими переказами і обробками фольклорних казок. Власне літературна казка зароджується, а потім і досягає зрілості як жанр в XIX столітті (у Європі – у творчості Ш. Перро, Г. Х. Андерсена, Е. Т. А. Гофмана, В. Гауфа, в Росії – у творчості В. А. Жуковського, П. С. Лєскова, П. П. Єршова, О. С. Пушкіна, А. Погорельського, Салтикова-Щедріна, Л. М. Толстого). Літературна казка стає улюбленим жанром письменників Срібного століття. Серед авторів літературної казки – О. М. Толстой, П. П. Бажов, А. П. Платонов, К. Г. Паустовський, Є. Л. Шварц, С. В. Михалков, В. В. Біанкі, М. М. Носов, К. Буличов, Е. М. Успенський. Українські казкарі – Сидір Воробкевич, Іван Нечуй-Левицький, Стефан Ковалів, Панас Мирний, Дніпрова Чайка, Володимир Леонтович, Осип Маковей, Василь Корнієнко, Грицько Григоренко, Одарка Романова, Іван Дем'янчук, Омелько Островський, Михайло Жук., Франко І., Леся Українка. Із зарубіжних казок найбільш відомі казки О. Уайлда, Дж. Родарі, А. Ліндгрєн.

Сюжети і композиція авторської казки в значній мірі підкоряються авторській волі і фантазії. Для авторської казки характерний незвичайний початок, далекий від фольклорної традиції, який більш нагадує за жанром твір реалістичного характеру.

Навіть закон щасливого кінця, дуже важливий для казки взагалі, в авторському творі часто стає неоднозначним, з присмаком життєвої гіркоти. Можна зробити висновок, що літературна казка створюється конкретним автором, в канонічній письмовій формі, образ героя індивідуалізований, а сюжет не обмежений будь-якими мотивами.

В літературній казці фольклорні казкові жанри можуть поєднуватися один з одним. Приміром, головними героями казки-повісті А. Мілна виступають як хлопчик (Крістофер Робін), так і його іграшки тварини (Ведмедик, Порося, Сова). У казках Є.Успенського спостерігається та ж традиція: поєднуються герої-іграшки (Чебурашка), герої-тварини (лев Чандр, крокодил Гена) і люди (дівчинка Галя, старуха Шапокляк). У всіх казках присутні Чудовиська, боротьба з противником, перемога і воцаріння героя, тобто найважливіші елементи чарівної казки.

Авторська казка далека від фольклорного першоджерела. Це оригінальний твір, яке не тільки в сюжетно-композиційному плані нічим не нагадує чарівну фольклорну казку, але й черпає образний матеріал з літературних, а не казкових фольклорних джерел. Будь-якого твору цього жанру притаманне ігрове начало. Гра починається з того, що автор звертається до настільки давньої жанрової традиції. Письменник не пориває з фольклорною традицією, а дає їй інше життя, виявляє в ній прихований, невикористаний художній потенціал.

Відбувається своєрідна гра з жанром, яка може бути забарвлена авторською іронією. При цьому ігрова атмосфера створюється взаємодією ігрових елементів як в оповідній структурі, так і в хронотопі, асоціативному тлі, інтонаційно-мовної організації авторської казки. Це вміння «змусити працювати» традиційні елементи народноказкової структури в історично та художньо інший для них системі авторської творчості – значуща жанрова особливість саме літературної казки. Автор нерідко залучає читача у власну гру з певними правилами, що, безсумнівно, привертає увагу читача.

Літературна казка за своєю природою є жанром індивідуальної, а не колективної творчості.

Загальножанровій єдності фольклорної казки протистоїть індивідуальна різноманітність казок письменників. В основі авторської казки знаходиться зовсім особливе авторське «світовідчуття», вміння не тільки і не стільки стилізувати казкові прийоми, а висловити приналежність до морально-філософських принципів, які засновані на гармонії чуттєвого та естетичного і складають суть народної творчості в цілому. Нерідко в авторських казках зустрічаються автобіографічні дані про їх творця. Приміром, Льюїс Керролл як персонажі своїх казок обрав друзів: викладача одного з коледжів Оксфордського університету Робінсона Дакуорта та його дочок Едіт і Лорену; А. Мілн використовував факти зі свого життя, а саме деякі епізоди свого спілкування з сином. Будь-яка казка, безумовно, відображає моральні норми, соціально-політичні проблеми й уподобання того часу, в якому живе автор, а також своєрідність його творчої особистості.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що літературна казка створюється одним автором, існує тільки в письмовій формі, в одному строго зафіксованому варіанті. За змістом літературна казка характеризується великою різноманітністю сюжетів, що вказують на її зв'язок з реальною дійсністю. Композиція літературної казки характеризується менш суворими правилами побудови, ніж фольклорна казка. За обсягом авторська казка може бути як короткою за обсягом, так і досить довгою. Таким чином, представляється можливим виділити наступні жанрові особливості авторської казки: опора на фольклорні традиції, присутність ігрового начала, наявність «образу автора», поєднання реального і фантастичного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Липовецкий М. Н. Поэтика литературной сказки. Свердловск / М. Н. Липовецкий. – 1992. – 183с.
2. Овчинникова Л. В. Русская литературная сказка XX века. История, классификация, поэтика / Л. В. Овчинникова. – М. – 2003. – 312 с.

3. Пропп В. Я. Фольклор и действительность / В. Я. Пропп. – М. – 1976. – 375 с.
4. Пропп В. Я. Трансформація чарівних казок. – Сб. Фольклор і дійсність. / В. Я. Пропп. – К. : Генеза. – 2005. – 184 с.
5. Пропп В. Я. Исторические сказки волшебной сказки / В. Я. Пропп. – Л. – Просвещение. – 1986. – 365 с.
5. Milne A. A. The World of Winnie-the-Pooh. М. – 1983. – 445 p.

Аннотация

Горлова Е. В. Жанровые особенности авторской сказки.

В данной статье описываются жанровые особенности авторской сказки, выявляются отличительные признаки жанра. Авторская сказка, жанр в сравнении с народным творчеством – молодой: насчитывает немного больше трех веков. Она прошла путь развития от пересказывания народных сказок – до утонченных литературных новелл и фантастических феерий.

Авторская сказка рассматривается как самостоятельный жанр, характеризующийся такими особенностями, как ярко выраженное игровое начало, опора на фольклор, наличие образа автора и некоторые другие.

Ключевые слова: авторская сказка, жанр, игровое начало, сюжет, образ автора.

Анотація

Горлова О. В. Жанрові особливості авторської казки.

У даній статті описуються жанрові особливості авторської казки, виявляються ознаки жанру. Літературна казка, жанр порівняно з народною творчістю, є молодого: налічує трохи більше трьох століть. Вона пройшла шлях розвитку від переказу народних казок – до витончених літературних новел та фантастичних феєрій. Авторська казка розглядається як самостійний жанр, який характеризується такими особливостями, як яскраво виражене ігрове начало, опора на фольклор, наявність образу автора і деякі інші.

Ключові слова: авторська казка, жанр, ігровий початок, сюжет, образ автора.

Abstract